

#ShareEU

SHAPING OF THE EUROPEAN CITIZENSHIP
IN THE POST-TOTALITARIAN SOCIETIES.
REFLECTIONS AFTER 15 YEARS OF EU
ENLARGEMENT

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
EKONOMICKÁ FAKULTA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Prieskum zdrojov zameraných na občiansku edukáciu mládeže v slovenskom školstve

Prehľadová analýza literatúry

Banská Bystrica 2021

Ing. Daniela Mališová

PhDr. Jana Pecníková, PhD.

Materiál je vypracovaný v rámci projektu SHAREEU - Shaping of the European Citizenship in the Post-Totalitarian Societies. Reflections after 15 years of EU Enlargement.

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

Europe
for Citizens

Obsah

Obsah	2
Zoznam ilustrácií	3
1 Systémové zabezpečovanie služieb vzdelávania na Slovensku	4
2 Historický exkurz vývoja slovenského školstva po roku 1989	7
3 Špecifikácia európskych hodnôt a princípov a analýza zdrojov zameraných na občiansku edukáciu mládeže	11
3.1 Špecifikácia obsahovej náplne európskych hodnôt a princípov	11
3.2 Analýza publikácií a materiálov zameraných na občiansku edukáciu mládeže	14
Zdroje	20
Zoznam príloh	24

Zoznam ilustrácií

Graf 1 Tematické rozdelenie skúmaných slovenských a českých publikácií a materiálov pred rokom 2004 (v percentách)	15
Graf 2 Tematické rozdelenie skúmaných slovenských a českých publikácií a materiálov po roku 2004 (v percentách)	16
Graf 3 Tematické rozdelenie skúmaných zahraničných publikácií a materiálov (v percentách)	18
Graf 4 Dostupné jazykové mutácie skúmaných zahraničných publikácií a materiálov (v percentách).....	19
Obrázok 1 Historický vývoj slovenského školstva v bodoch od roku 1989 až po súčasnosť	7
Obrázok 2 Výsledky medzinárodného porovnania študentov v matematike PISA 2003.....	9

1 Systémové zabezpečovanie služieb vzdelávania na Slovensku

Z hľadiska zabezpečovania služieb vzdelávania na Slovensku je potrebné vychádzať z najdôležitejšej legislatívnej úpravy. *Ústava SR* ustanovuje základné právo na vzdelanie občanov nasledovne: „Každý má právo na vzdelanie. Školská dochádzka je povinná. Jej dĺžku po vekovú hranicu ustanoví zákon.“ (*Ústava SR*, čl. 42, ods. 1, 1992). Služby vzdelávania majú dôležité miesto v spoločnosti. Definície vzdelávania uvádzajú (Pařízek, 1991; Ševc, 1995; Petlák, 1997), že vzdelávanie slúži na budovanie sústavy vedomostí, návykov, zručností a schopností človeka, ale aj na tvorbu hodnotových, fyzických a duševných schopností človeka. Pričom, výsledkom vzdelávania je nadobudnutie vzdelania.

Autori Dembélé, Lefoka (2007) obdobne tvrdia, že vzdelávanie a výučba obyvateľov podporuje ich schopnosti, narúša pasivitu a prináša vyššie príjmy. Taktiež poukazujú na veľký význam dvojjazyčného vzdelávania ako najsľubnejšiu stratégiu pre budúcnosť.

Pre vymedzenie pozície služieb vzdelávania vo verejnom sektore, považujeme za dôležité v úvode priblížiť fungovanie samotného verejného sektora na Slovensku. Najčastejšie uvádzané charakteristiky verejný sektor identifikujú prostredníctvom jeho vlastností ako sektor financovaný z verejných prostriedkov, riadený a spravovaný verejnou správou, s rozhodovaním prostredníctvom verejnej voľby a podliehajúci verejnej kontrole (Strečková, Malý, 1998; Majlingová, 2002; Benčo, Kuvíková 2011). Z hľadiska národného hospodárstva, považujeme verejný sektor za netrhové poskytovanie služieb, ktoré sa nezameriava na dosiahnutie zisku, ale na uspokojenie potrieb občanov. Primárnu činnosť verejného sektora tvorí produkcia kolektívnych statkov. Súhlasíme s tvrdením Shaha (2005), že fungujúci verejný sektor podporuje rast štátu a zakladá sa na kvalitných službách, ktoré sú vo verejnom záujme.

Verejnými službami môžeme označiť jednotlivé výstupy verejného sektora. Podľa (Osborne, 2013; Nemeč, 2000) sú verejné služby efektívne netrhové statky, ktoré poskytuje štát občanom žijúcim v jeho právomoci buď priamo, prostredníctvom verejného sektora alebo financovaním producenta danej služby. Takéto služby sú financované nepriamo prostredníctvom daní a poskytované všetkým, bez ohľadu na fyzické a mentálne odlišnosti alebo príjem. Medzi verejné služby zaradujeme služby vzdelávania.

Za poskytovanie, kvalitu a rozsah služby vzdelávania zodpovedá MŠVVaŠ SR a rezort školstva. Producentom služby môžu byť verejné alebo súkromné školy. Služby vzdelávania môžu byť financované zo štátneho rozpočtu, rozpočtu miest a obcí, rozpočtov samosprávnych krajov, fondov a dotácií, zdrojov vlastnej podnikateľskej činnosti, úhrad od prijímateľa, darov alebo iných zdrojov (Korimová, Štrangfeldová, 2014).

Finančné prostriedky vynakladané na vzdelávanie sa chápu ako spoločenské výdavky, ktoré charakterizujú množstvo živej a spredmetnenej práce na zabezpečenie výchovno-vzdelávacieho procesu (Plavčan, 2005).

Služby vzdelávania zaraďujeme z hľadiska klasifikácie blokov odvetví do II. bloku odvetví rozvoja človeka, spoločne so zdravotníctvom, sociálnymi službami alebo kultúrou (Strecková, Malý, 1998). Tieto služby sa spájajú základnou charakteristikou verejných služieb – nevylúčiteľnosťou a nedeliteľnosťou, ktorými sa vyznačujú čisté kolektívne statky.

Z inštitucionálneho hľadiska môžeme rozdeliť služby vzdelávania podľa jednotlivých stupňov vzdelania. Školská sústava je vo všeobecnosti tvorená materskými školami, základnými školami, strednými školami a vysokými školami ako aj možnosťou celoživotného vzdelávania.

Služby vzdelávania na materských a základných školách, ktorých obsahom je zabezpečenie základného rozvoja tvorivého a poznatkového potenciálu na princípe primeranosti veku dieťaťa, zaraďujeme medzi čisté kolektívne statky. V prostredí Slovenska platí 10-ročná povinná školská dochádzka od dovŕšenia 6 roku dieťaťa, ako uvádza školský zákon (§21, 2008). Zriaďovateľmi materských a základných škôl sú v tomto prípade mestá a obce.

Služby vzdelávania na stredných školách, ktorých obsahom je rozvoj individuálneho, integračného, regulačného, poznatkového potenciálu na výkon odbornej praktickej činnosti a prípravy na povolanie, zaraďujeme medzi čisté kolektívne statky a zmiešané kolektívne statky. Princíp čistých kolektívnych statkov napĺňa práve posledný rok 10-ročnej povinnej školskej dochádzky a následne sa tieto služby stávajú zmiešanými kolektívnymi statkami. Ako uvádza Benárd (1989) pri zmiešaných kolektívnych statkoch dochádza k rastu alebo poklesu kvality, v závislosti od rozsahu spotreby služby. Podľa Browna a Jacksona (1990) práve vzdelávanie sa vyznačuje nedeliteľnosťou a vylúčiteľnosťou zo spotreby s prejavom pozitívnej externality. Na základe tohto konštatujeme, že spotreba zmiešaných kolektívnych statkov v podobe štúdia na strednej škole má prínos v podobe vzdelanej a lepšie uplatniteľnej spoločnosti. Zriaďovateľmi stredných škôl sú samosprávne kraje.

Vzdelávanie na vysokých školách taktiež považujeme za zmiešané kolektívne statky. Obsahom tohto vzdelávania je rozvoj poznatkového, zručnostného, inovačného a komunikačného potenciálu. A teda, príprava vysokokvalitnej pracovnej sily na výkon najvyšších funkcií v odvetviach národného hospodárstva. Vysoké školy sa zriaďujú *Zákomom NR SR č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Zákon o

vysokých školách (2002) tieto školy rozdeľuje na verejné vysoké školy, štátne vysoké školy, súkromné vysoké školy a zahraničné vysoké školy s pôsobnosťou na území Slovenska.

V súčasnosti veľký význam zohráva aj celoživotné vzdelávanie, ktoré sa uskutočňuje prostredníctvom formálneho a neformálneho vzdelávania (angl. e-learning) a informatívneho učenia sa. Ako uvádza MŠVVaŠ SR (2019) tento druh vzdelávania umožňuje dopĺňať, prehĺbovať a rozširovať už nadobudnuté vzdelanie, prípadne rekvalifikovať sa alebo uspokojiť svoje záujmy. Pri tomto type vzdelávania hovoríme o čistých privátnych statkoch, keďže nie sú financované z verejných financií. Celoživotné vzdelávania sa uskutočňujú v súlade so *Zákonom NR SR č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní v akreditovaných inštitúciách ďalšieho vzdelávania, v školách a školských zariadeniach, prípadne mimoškolských zariadeniach*.

Vo svete však rezonuje aj názor, že vzdelávanie by nemalo byť poskytované štátom a verejným sektorom. Autori Mauro, Sedano- Rodríguez (2005) považujú štát za nedostatočný a kritizujú jeho úlohu sprostredkovateľskej inštitúcie na dosiahnutie osobných a sociálnych cieľov. Vzdelávanie by malo byť podľa autorov poskytované inými štruktúrami, mala by v ňom prevládať sloboda, nádej a všestranný rozvoj národa. Vzdelávanie by nemalo byť ovplyvňované politickými štruktúrami a štátom. Dovoľujeme si s týmto postojom nesúhlasiť, pretože na základe uvedeného v prípade len súkromného poskytovania vzdelávania by dochádzalo k vylúčiteľnosti a deliteľnosti a teda nie všetky sociálne skupiny obyvateľov by boli schopné zúčastňovať sa ho.

Ako argument uvádzame názor Španekovej, Grenčíkovej (2012), ktoré tvrdia, že regionálna politika musí sústrediť na kvalitu ľudských zdrojov v regióne a mimoriadnu pozornosť venovať regionálnemu systému vzdelávania, ktorý by mal zabezpečiť dostupnosť kvalitného vzdelávania pre všetky sociálne vrstvy. Vzdelanie by nemalo byť sociálnym znakom. V neposlednom rade, opätovne sa vraciame k litere *Ústavy SR*, ktorá stanovuje, že každý občan má právo na vzdelanie.

2 Historický exkurz vývoja slovenského školstva po roku 1989

Udržateľný hospodársky rozvoj, ako uvádza Ozturk (2008), nemôže dosiahnuť žiadna krajina bez značných investícií do ľudského kapitálu. Vzdelávanie zlepšuje kvalitu života a vedie k širokým sociálnym výhodám krajiny. Rovnako tak, vzdelanie prispieva k celospoločenskému rozvoju. Kríštín, Matúšová (1996) vzdelávanie pokladajú za najdôležitejší činiteľ výchovy detí, mládeže i dospelých. Výsledkom vzdelávanie je dosiahnuté vzdelanie.

Rozvoj vzdelania na Slovensku bol ovplyvnený transformačným procesom po roku 1989. V kontexte Nežnej revolúcie si zmenu dovtedajšieho systému vyžiadala aj oblasť školstva. Ako uvádza Višňovcová (2004) školstvo sa obsahovo zmenilo a zameralo na potreby súčasného stavu tak, aby bolo v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie. Preto, bolo po revolúcií potrebné zmeniť štruktúru školského systému a postupne inovovať obsah vzdelávania a výchovno-vzdelávacieho procesu. Hlavným podkladom pre transformáciu školstva bol *Projekt ďalšieho rozvoja československej výchovno-vzdelávacej sústavy* (Kocka, Schreiber, 1979), ktorý reagoval na zaostávanie vzdelávania za demokratickými krajinami Európy a na základe ktorého sa formovali zmeny v Slovenskom a v prvej fáze aj Českom školstve. Obrázok 1 uvádza historický vývoj slovenského školstva v stručných bodoch.

Obrázok 1 Historický vývoj slovenského školstva v bodoch od roku 1989 až po súčasnosť

Zdroj: vlastné autorské spracovanie (2019)

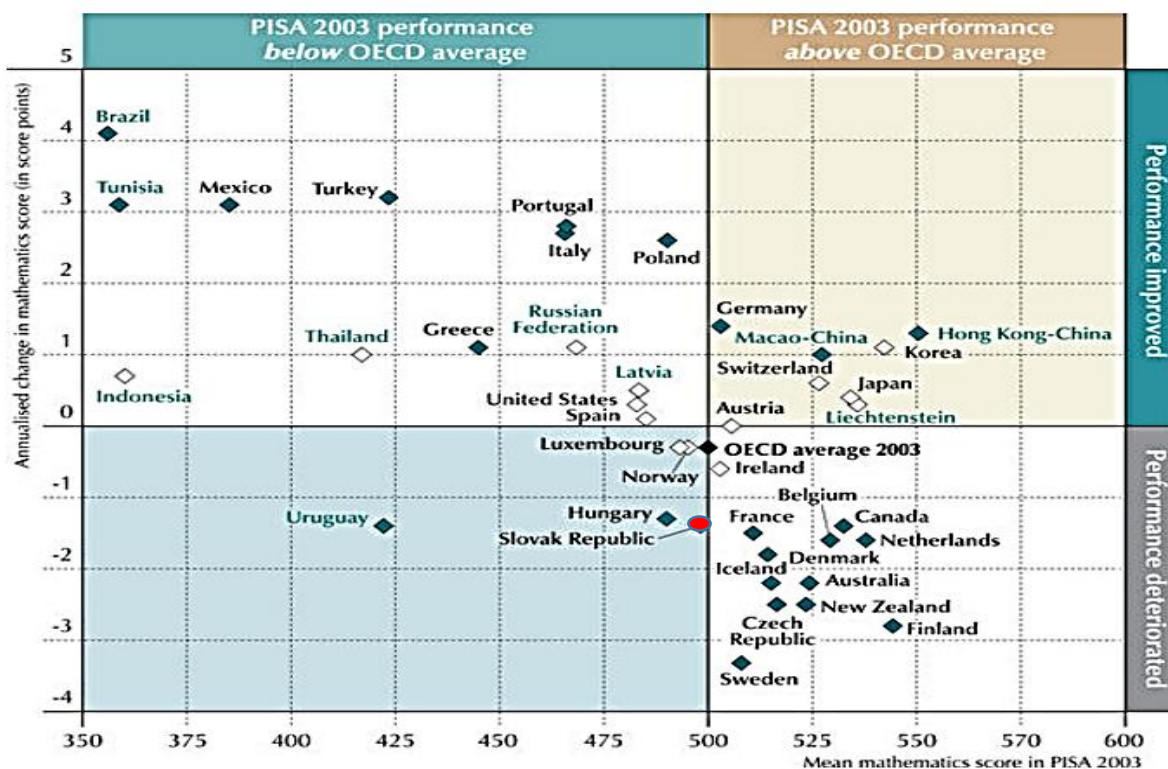
Prvá krátka, ale zásadná zmena prebiehala v rokoch 1989 - 1990, kedy sa novelizoval systém škôl. Ako uvádza Kosová, Porubský (2011) táto zmena obsahovala najmä zrušenie starých ideológií a štruktúr a vypracovanie rozvojových perspektív. Cieľom bolo nájsť novú cestu na formovanie vzdelanej spoločnosti. Postupne sa začala pozmeňovať a vytvárať školská legislatíva, definovali sa pedagogické normy, ktorými sa zabezpečilo nové smerovanie výchovy a vzdelávania, ako aj demokratizácia a humanizácia celej výchovno-vzdelávacej sústavy a

systemu riadenia, správy, financovania a realizácia nových zámerov školskej politiky.

Snaha o transformáciu školstva v 90. rokoch bola ovplyvnená nepriaznivými celospoločenskými zmenami v dôsledku reštrukturalizácií, privatizácií a prudkým rastom nezamestnanosti, ako uvádza Zemanová (2009). Napriek tomu, sa podarilo presadiť viacero pozitívnych zmien. Novelizácia školstva sa zameriavala na ciele, ktoré sa v predošlých koncepciách rozvoja národnej výchovno-vzdelávacej sústavy nenaplnili alebo neuplatňovali v adekvátnej miere. Príkladom (Plavčan, 2005) sú zmeny v uplatňovaní poznatkov, rozvoj zručností študenta, chápanie súvislostí a i. Ďalším prínosom bolo proporcionálnejšie rozdelenie učiva medzi jednotlivé ročníky a stupne vzdelávania, prepájanie predmetov a vytváranie medzi-predmetových vzťahov ako aj postupné vylučovanie encyklopedického memorovania poznatkov a vedomostí študentmi. Novelizáciou sa taktiež vytvorili pravidlá, ktoré umožňujú zabezpečovať a hodnotiť kvalitu poskytovaného vzdelania s cieľom uplatnenia absolventov vo vyšších stupňoch štúdia alebo v praxi po skončení štúdia.

Ustanovili zásadné školské reformy (Višňovcová, 2004) ako napríklad zavedenie základnej 9-ročnej školskej dochádzky, úprava zriaďovania, úprava dĺžky štúdia a názvov škôl ako aj finančného a materiálneho zabezpečenia pre stredné odborné učilišťa a strediská praktického vyučovania. Novelizácia zavádza apolitické prostredie na školách a umožňuje sa zriaďovanie cirkevných a súkromných škôl. Dôraz sa prikladá budovaniu medzinárodných stykov a spolupráce medzi školami.

Inovatívnu zmenu malo v roku 2002 priniesť prijatie *Národného programu výchovy a vzdelávania – Miléniu* (2001), ktorý platil na nasledujúcich 15 - 20 rokov. Ako sa uvádza v programe, cieľom je uplatňovanie základných princípov vo vzdelávaní, ktorými sú napríklad princíp celoživotného vzdelávania, princíp európskej dimenzie vo vzdelávaní, princíp rovnosti šancí v prístupe k vzdelávaniu, princíp čo najvyššej kvality a efektívnosti vzdelávania, princíp hospodárnosti využívania zdrojov a prostriedkov vzdelávania, princíp demokratizácie, odbornosti a efektívnosti riadenia. Podľa Kosovej, Porubského (2011) program vytýčil nový smer rozvoja, ktorí reprezentovali inovatívni učitelia. Jeho naplnenie však nezískalo dostatočnú politickú podporu a zavádzanie zmien a transformácia v tomto ohľade ustala len na čiastkovej úrovni, čo sa prejavilo v systém nemeniacich novelizáciách školského zákona.

Obrázok 2 Výsledky medzinárodného porovnania študentov v matematike PISA 2003

Zdroj: Learning for Tommorrow's World – Results from PISA, 2003

Od roku 2004 – 2007 pozorujeme stagnáciu slovenského školstva. Túto situáciu potvrdzujú aj výsledky medzinárodného hodnotenia študentov z matematiky, ktoré zverejnil NÚCEM (2003) v *Národnej správe PISA 2003*, na základe ktorých sa zistilo, že slovenskí študenti vo veku 15 rokov dosahujú nedostatočné výsledky v porovnaní s inými krajinami. Slovensko sa svojimi výsledkami umiestnilo pod priemerom krajín OECD.

V roku 2005 preto vláda prijala akčné plány v súlade s *Lisabonskou stratégiou*, známe pod názvom MINERVA . Ako uvádza Bruncko (2011) ide o dokument reformy vzdelávania, ktorý za základný predpoklad určuje zvýšenie kvality v regionálnom školstve, ale neponúka konkrétne kroky a návrhy na systémové zmeny. Viacerí autori (Humajová, Kríž, Pupala, Zajac, 2008; Kosová, Porubský, 2011) sa zhodujú, že v tomto období vnímame ako pozitívny inovátny krok *Kurikulárnu transformáciu*. Ide o zmenu v obsahu vzdelávania na stredných školách. Transformácia určuje smerovanie vzdelávania od poznatkov ku kompetenciám, ako príklad uvádzame digitálne kompetencie, matematické kompetencie a iné; ale najmä, škola by mala prostredníctvom decentralizácie nadobudnúť viac právomocí v rozhodovaní o obsahu vzdelávania.

NÚCEM (2006) na základe výskumnej štúdie TIMSS vytvoril ideálny model vzdelávacieho konceptu, ktorý je zložený z 3 aspektov. Prvým z nich je zamýšľaný aspekt, teda

to čo je uvedené vo vzdelávacej osnove a štandardoch, druhým je realizovaný aspekt, teda to, čo učitelia skutočne učia a posledným je dosiahnutý aspekt, teda čo sa študenti skutočne naučili. Konštatujeme, že takto stanovený vzdelávací koncept by reflektoval skutočný prínos vzdelávania pre študenta a predchádzal by ďalším negatívnym výsledkom.

V máji 2008 NR SR schválila *Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, ktorý sa nazýva aj nový školský zákon. Zákon komplexne upravuje princípy, rozsah vzdelávania, ciele, sústavu škôl a školských zariadení, vzdelávacie programy ako aj práva a povinnosti škôl, učiteľov a študentov a iné. Štátny pedagogický ústav v náväznosti na školský zákon vytvoril *Štátny vzdelávací program*, ktorý vymedzuje všeobecne ciele škôl, obsah vzdelávania, štandardy pre jednotlivé stupne a je podkladom pre tvorbu školského vzdelávacieho programu pre základné školy a gymnáziá. Účel reformy a nového školského zákona po uplynutí 3 rokov hodnotí Zimenová (2011) ako nenaplnený. Dôvodom je, že reforma prebehla unáhle a vytvorila mylný dojem o autonómii škôl. Tento postoj odôvodňuje tým, že obsah učebných osnov ostal nezmenený, čím nevznikol priestor na inovácie praktického vyučovania a spôsobil tlak na učiteľov. Medzi ďalšie nevýhody zaraďuje nedostatok didaktických modelov na ktorých by práve učitelia mohli vystavať novú štruktúru výučby.

V období posledných rokov opätovne považujeme slovenské školstvo za stagnujúce z hľadiska zmien, ktoré sa v ňom vykonali. Jednou z príčin sú funkčné zmeny rezortu školstva, ktoré od roku 2012 neobsadil minister, ktorý by rezort viedol počas celého funkčného obdobia. Novým impulzom z júna 2018 je schválená nová školská reforma – *Učiace sa Slovensko*.

Pre zhodnotenie súčasnej situácie využívame výskum realizovaný Inštitútom vzdelávacej politiky pod vedením M. Rehuša (In Nejedlý, 2018), ktorý porovnal koncept vzdelávania na Slovensku s krajinami OECD, Škótskom, Kanadou a Fínskom. Z výsledkov zisťujeme, že v slovenskom školstve stále prevláda encyklopedické vzdelávanie napriek dlhodobo dobre stanoveným cieľom kurikulárnej transformácie. Problém nastáva na najnižšej úrovni, kde obsah učiva nie je spracovaný tak, aby viedol k získaniu zmysluplných informácií pre študentov. Ako vhodný príklad pre Slovensko výskum uvádza práve fínske školstvo, ktoré poskytuje väčšiu voľnosť študentov vo výbere voliteľných predmetov a tým ich už v mladom veku profiluje, podľa vlastných záujmov a taktiež dôraz sa kladie na prepojenosť predmetov.

Z historického prierezu slovenského školstva je možné konštatovať, že všetky pôvodne stanovené transformačné ciele dodnes neboli kompletne naplnené. Viaceré reformy obsahovo viedli k zmene, ale problém často krát nastal v ich uplatňovaní na najnižšej úrovni, čím

dochádzalo k stagnácií a nedostatočným výsledkom študentov. Problémové sú tiež funkčné zmeny v rezorte školstva, ktoré neprispievajú k riešeniu vzniknutej situácie. Vyjadrujeme súhlas s Kurekovou (2010) ktorá tvrdí, že vzdelávací systém je kritizovaný pre svoju stále viac klesajúcu kvalitu a aj produkciu absolventov, ktorí majú problém uplatniť sa na trhu práce. Daný stav je spôsobený dlhodobým podfinancovaním školstva, zaostávaním obsahových reforiem sekundárneho a terciárneho vzdelávania a absenciou mechanizmov zvyšovania kvality školstva.

3 Špecifikácia európskych hodnôt a princípov a analýza zdrojov zameraných na občiansku edukáciu mládeže

Kapitola sa zameriava na analýzu publikácií a materiálov, ktoré využívajú vzdelávacie inštitúcie na výučbu mládeže v oblasti občianskej náuky, etickej výchovy, náuky o spoločnosti a príbuzných predmetoch. Analýza zahŕňa materiálny a publikácie, ktoré sa svojím obsahom venujú problematike občianstva, demokracie, ľudským právam, princípom tolerantnosti a rovnosti a iným hodnotám zameraným na rozvoj občianstva v lokálnom a európskom význame. Z tohto dôvodu v prvej časti analýzy uvádzame výklad obsahu jednotlivých hodnôt a princípov, pričom východiskovým dokumentom je *Charta základných ľudských práv v Európskej únii*.

V druhej časti kapitoly poskytujeme analýzu skúmaných slovenských a českých publikácií a materiálov (n=198), ktoré sú dostupné pre pedagógov. Pričom, pri analýze zohľadňujeme faktor vstupu Slovenska medzi členské štáty Európskej únie. Z tohto dôvodu uvádzame rozdiel tematického zamerania publikácií a materiálov pred rokom 2004 a po tomto roku. Následne analyzujeme skúmané zahraničné publikácie a materiály dostupné k výučbe (n=100). Tieto zdroje slúžia pedagógom na doplnenie informácií, rozšírenie prednášanej problematiky prípadne sú súčasťou konverzačných hodín v rámci iných vyučovaných predmetov.

3.1 Špecifikácia obsahovej náplne európskych hodnôt a princípov

Základné európske hodnoty a princípy boli po prvýkrát uvedené v *Zmluve o Európskej únii* čl. 2. kde sa uvádza, že Európska únia je spoločným miestom na budovanie prosperujúceho a mierového priestoru spolužitia a rešpektovania rozmanitosti na základe spoločných hodnôt. Medzi tieto hodnoty sa zaraďuje ľudská dôstojnosť, sloboda, demokracia, existencia právneho štátu a dodržiavanie ľudských práv vrátane práv príslušníkov menšín. Tieto hodnoty majú byť vlastné všetkým členským štátom, v ktorých spoločnosti prevládajú princípy pluralizmu,

nediskriminácie, tolerancie, spravodlivosti, solidarity a rovnosti.

Na základe takto stanovených hodnôt a princípov sme analyzovali zdroje občianskej edukácie. Je dôležité poznamenať, že viaceré hodnoty a princípy nesú príbuzné až synonymické znaky. Z tohto dôvodu môže nastávať nesúlad v ich vymedzení z pohľadu rôznych autorov či verejnosti. Cieľom analýzy je však poukázať na ich prínos a priblížiť ich obsah mládeži. Keďže celková realizovaná analýza zdrojov zahŕňala približne 300 publikácií a materiálov, v úvode bolo potrebné zjednotiť významy a špecifikovať obsahovú náplň uvedených hodnôt a princípov.

Charta základných ľudských práv Európskej únie uvádza v I. hlave, čl. 1 ako najdôležitejšiu hodnotu spoločnosti ľudskú dôstojnosť a dodržiavanie ľudských práv. Lerch (2020) uvádza, že Európska únia sa snaží začleňovať problematiku ľudských práv do všetkých svojich politík a programov a k dispozícii využíva nástroje politiky v oblasti ľudských práv. V tomto kontexte sa problematiku ľudských práv a ľudskej dôstojnosti môžeme sledovať aj vo vzdelávacom procese. V publikáciách sa najčastejšie uvádza, rozsah legislatívnej úpravy ľudských práva a slobôd prípadne príklady porušenia ľudských práv v minulosti.

Výskum Bielikovej (2017) preukázal, že vzdelávanie mládeže o problematike ľudských práv na základných a stredných školách sa realizuje na 90 % formou vyučovacích hodín, na 53,1 % formou v diskusií a besied, na 41,3 % vizuálnou formou (nástenky, školské časopisy, a i.), na 27,6 % formou externých prednášok a na 20,1 % formou účasti na súťaži, ako prostriedku osvojenia si poznatkov o problematike.

Ďalšou významnou hodnotou je sloboda. Pri interpretácií obsahu tejto hodnoty pracujeme s niekoľkými významovými pojmami. Komplexné ponímanie slobôd nachádzame v *Charte základných ľudských práv Európskej únie* v II. hlave, čl. 6 – 19. Sloboda sa vzťahuje na bezpečnosť, rešpektovanie súkromného a rodinného života, ochranu údajov, slobodu myslenia, vedomia a náboženského vierovyznania, prejavu a informácií, združovania, vedeckého bádania, podnikania a vlastníctva, azylu a ochrany. Podľa V. hlavy zameranej na občianstvo čl. 45 sa sloboda uvádza v kontexte pohybu a pobytu. Táto sloboda sa chápe ako možnosť voľného pohybu a pobytu v rámci krajín Európskej únie. Na základe týchto významov môžeme chápať slobodu ako právo.

Z tematického hľadiska občianskej edukácie sa hodnota slobody vzťahuje na témy ako je globalizácia, multikulturalita, kritické myslenie, predchádzanie násilium, bezpečnosť obyvateľov a i. V tomto kontexte hodnota slobody učí mládež nielen správať sa voľne v zmysle prístupných práv, ale aj rešpektovať a akceptovať práva druhých. Tu zohráva dôležitú úlohu

kritické myslenie, ktoré slúži na znižovanie nenávisťných prejavov v spoločnosti.

Rozširovaniu povedomia o kritickom myslení medzi mládežou sa na Slovensku úspešne venuje projekt Centra pre podporu neformálneho vzdelávania, ktorý vytvoril niekoľko didaktických materiálov pre rozvíjanie tejto zručnosti u mladých ľudí. Smetana, Verešpejová, et al., (2017) kritické myslenie vnímajú ako schopnosť nepodľahnúť prvému dojmu, resp. všeobecne presadzovanému dojmu. Naopak, verifikovať a zisťovať informácie na vytvorenie vlastného nezávislého myslenia podloženého argumentmi. Prevalha kritického myslenia v spoločnosti odstraňuje strach, obavy a averziu voči novým, nepoznaným skutočnostiam a uľahčuje rozvoj spoločnosti (Snyder, L. G., Snyder, M. J., 2008).

Hodnoty demokracie a občianstva sa v *Charte základných ľudských právach Európskej únie* spomínajú v V. hlave, čl. 39 - 46. Tieto hodnoty sa spájajú s občianskou spoločnosťou, občianskou participáciou, aktívnym občianstvom, lokálnym a európskym občianstvom, integračnou politikou, dobrovoľníctvom, podpornou občianskou a demokratickou činnosťou a i. Majoritu uvedených termínov identifikujeme a definujeme v ostatných kapitolách monografie. Z tohto dôvodu venujeme pozornosť podpornej občianskej a demokratickej činnosti.

Výkon občianskej a demokratickej činnosti sa spája s činnosťou vládnych, avšak prevažne mimovládnych organizácií. Tieto organizácie realizujú aktivity, ktoré sú zamerané na posilňovanie a rozvoj občianskej spoločnosti, presadzovanie rovnosti a obmedzenie diskriminácie, transparentné informovanie o veciach verejných a i. Cieľom organizácií môže byť rozširovanie vedomosti o marginalizovaných skupinách či sociálne znevýhodnených skupinách obyvateľstva, alebo činnosť spojená s informovaním spoločnosti o činnosti vlády a hospodárení v krajine. Príkladom organizácií na Slovensku je združenie Občan, demokracia a zodpovednosť, Nadácia otvorenej spoločnosti alebo Transparency International Slovensko.

Charta základných ľudských práv Európskej únie sa v mnohých článok (čl, 15, 19, 39 – 46, 51–53) odkazuje na inštitút právneho štátu. Z tohto dôvodu právny štát zaradíme medzi jednu z najdôležitejších európskych hodnôt. Dodržiavanie zásady právneho štátu má význam na účinné uplatňovanie práva, pre riadne fungovanie vnútorného trhu, pre zachovanie priaznivého prostredia pre investície a pre vzájomnú dôveru. Základom právneho štátu je účinná súdna ochrana, ktorá si vyžaduje nezávislosť, kvalitu a efektívnosť vnútroštátnych súdnych systémov.

Z pohľadu občianskej edukácie mládeže sa právnemu štátu venujú samostatné výučbové celky: občan a spoločnosť, občan a štát a občan a právo (Štátny pedagogický ústav, 2011).

V rámci celkov sa mládež oboznamuje s formami a znakmi štátu, deľbou štátnej moci, politickým systémom, princípmi demokracie, volebným systémom, úlohami občianskeho, trestného, rodinného práva, a i. Z pohľadu európskej úrovne sa témy obmedzujú najmä na oboznámenie sa s inštitúciami Európskej únie, rozsahom ich činnosti či princípy fungovania voľného trhu. V rámcových osnovách pre II. stupeň základných škôl nenachádzame témy zamerané na európske občianstvo a identitu.

Medzi európske hodnoty zaraďujeme aj princípy tolerancie a rovnosti. Širšie pojednanie o princípe rovnosti sa uvádza v III. hlave, čl. 20-26 *Charty základných ľudských práv Európskej únie*. Tento princíp sa viaže predovšetkým na rovnosť občanov pred zákonom, nediskrimináciu, toleranciu kultúrnej, náboženskej a jazykovej rozmanitosti, rovnosť medzi mužmi a ženami a integráciu znevýhodnených osôb. Tu môžeme vidieť, že princípy sa svojím obsahom zhodujú s hodnotou slobody. Avšak, pre výskumný účel diferencujeme tieto pojmy.

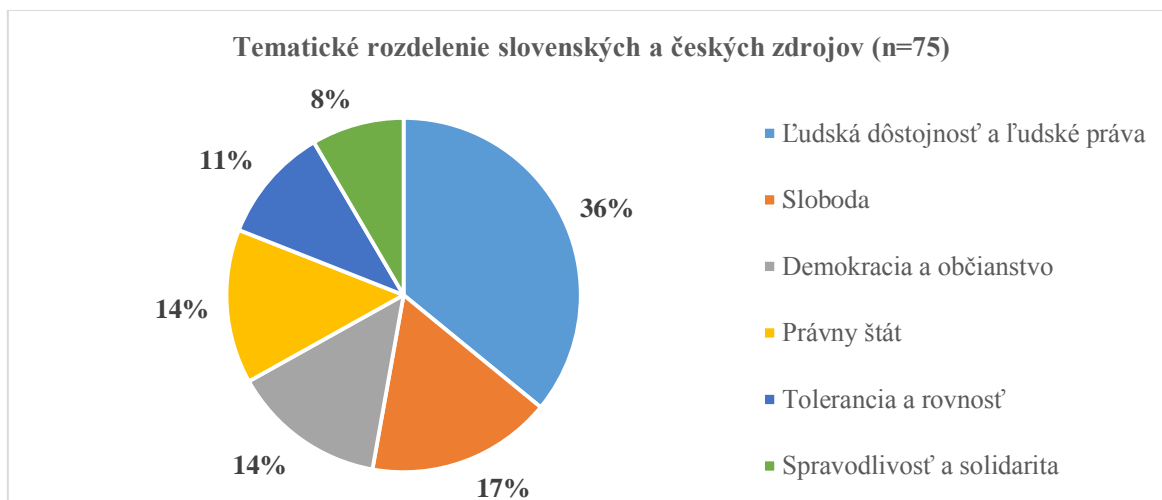
Pri analýze princípov tolerancie a rovnosti sme zistili, že publikácie a materiály často pracujú s formou varovania mládeže pred nástrahami xenofóbie, extrémizmu a nacionalizmu, diskriminácie na základe etnickej a náboženskej príslušnosti, násilím a šikanou či rovnostárskym a neetickým správaním. V tomto kontexte Koštrnová (2014) na príklade šikany v školskom prostredí uvádza, že najvhodnejším spôsobom prevencie je kladenie dôrazu na rozvoj sociálnych zručností a sociálnych kompetencií mládeže. Clark, Rossiter (2008) za vhodnú metódu výučby považujú učenie sa na základe skúsenosti alebo naratívne učenie. Napríklad metóda rozprávania príbehov umožňuje pochopiť zmýšľanie a postoje skupiny.

Vyjadrujeme názor, že spoločným menovateľom všetkých uvedených hodnôt je princíp spravodlivosti a solidarity. *Charta základných ľudských práv Európskej únie* upravuje tieto princípy v IV. hlave, čl. 27 – 38 a VI. hlave, čl. 47 – 50. Táto úprava sa vzťahuje na všeobecný rámec života jednotlivca a má multidimenzionálny charakter. Je uplatniteľná v pracovnej, rodinnej, sociálnej, zdravotnej, právnej či hospodárskej oblasti, ale aj oblasti životného prostredia. Z hľadiska uplatniteľnosti je preto možné nájsť jej prvky aj v ostatných spomínaných hodnotách. Pre vymedzenie a sledovanie jej prvkov v analytickej časti preto budeme prihliadať prioritne na ostatné sledované hodnoty a princípy. V prípade, ak sa zdroje budú zameriavať na charakteristiky podľa uvedených článkov IV. a VI. hlavy, pridelieme im znak princípu spravodlivosti a solidarity.

3.2 Analýza publikácií a materiálov zameraných na občiansku edukáciu mládeže

Pri vypracovaní analytickej časti práce a zozbieraní skúmaných publikácií a materiálov sme spolupracovali s pedagógmi z viacerých vzdelávacích inštitúcií. Z tohto dôvodu

interpretáciu výsledkov doplníme o vyjadrenia, ktoré vyplynuli z tejto spolupráce. Za pridanú hodnotu analýzy považujeme sledovanie vývoja v tematickom zameraní publikácií a materiálov, ktoré vplyva zo vstupu Slovenska medzi členské krajiny Európskej únie. Upozorňujeme, že skúmané materiály tvorili audio-vizuálne edukačné záznamy (filmy, záznamy prednášok, a i.), brožúry, príručky, didaktické hry a i.

Graf 1 Tematické rozdelenie skúmaných slovenských a českých publikácií a materiálov pred rokom 2004 (v percentách)

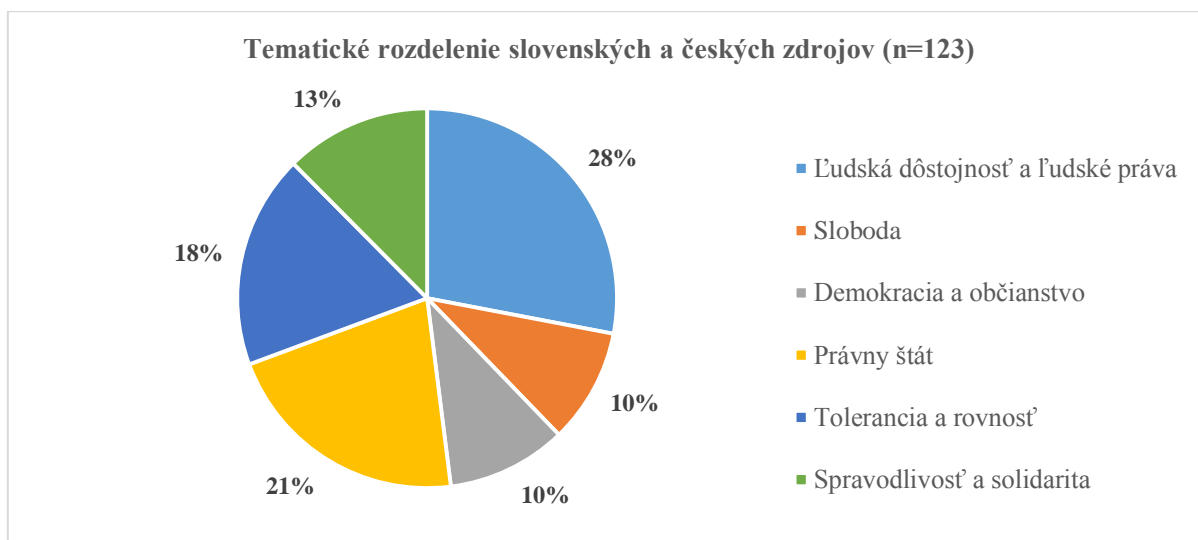
Zdroj: vlastné autorské spracovanie (2021)

Slovenské a české zdroje rozdeľujeme na základe roku ich vydania. Zistujeme, zo skúmaných zdrojov bolo 75 publikácií a materiálov vydaných pred rokom 2004. Z hľadiska ich tematického rozdelenia podľa Grafu 1 až 36 % (n=51) je zameraných na hodnoty ľudskej dôstojnosti a ľudských práv. Zdroje obsahujú vo všeobecnosti základné informácie o ľudských právach, ale aj aktivity, ktoré sú vhodne prispôbené vekovému zloženiu mládeže. Macháček (2003) uvádza, že výchova k občianstvu je náročným procesom. Z tohto dôvodu by sa mala viazať na reálne procesy. Pozitívne hodnotíme, že viaceré publikácie neprezentujú len teoretické pozadie, ale majú aj aplikačný charakter a didakticko-praktický prínos.

Téma hodnoty slobody sa vyskytuje v 17 % (n=24) celkových skúmaných publikácií a materiálov vydaných pred rokom 2004. Za zaujímavý výučbový materiál považujeme hru C'est la vie... prezentovanú nadáciou M. Šimečku. Prostredníctvom interaktívnej hry má mládež možnosť vyskúšať si „reálny“ život s akceptáciou práv a povinností vyplývajúcich zo slobody. Na jednej strane sa mládeži ponúkajú výhody spojené s prácou, zárobkami, štúdiom, nákupmi. Na strane druhej sa stretávajú s rizikami slobody ako je kriminalita, neetické správanie, a i. Cieľom hry je získanie a podpora komunikačných a sociálnych zručností u mládeže.

Najmenej často sa tematika zdrojov orientovala na princíp spravodlivosti a solidarity,

v percentuálnom vyjadrení ide o 8 % podiel (n=12). Z analyzovaných materiálov približujeme audio-vizuálne záznamy Po Škole a Zlatý poklad. Cieľom týchto materiálov je podporiť sociálny a pracovný život mládeže a dopomôcť im k vhodnej voľbe povolania po skončení štúdia. Pričom, materiály poukazujú na rodovo nestereotypné voľby. Motivujú mládež, aby sa rozhodla na základe svojich zručností či vnútorného presvedčenia a absentovala od neprajných či dehonestujúcich názorov okolia.

Graf 2 Tematické rozdelenie skúmaných slovenských a českých publikácií a materiálov po roku 2004 (v percentách)

Zdroj: vlastné autorské spracovanie (2021)

Následne prechádzame k publikáciám a materiálom, ktoré boli vydané po roku 2004. Graf 2 zobrazuje percentuálne rozdelenie ich tematického zamerania. Všimame si zmenu, oproti predchádzajúcej situácii. Zvýšil sa počet zdrojov, zmena o 7 % z celkového počtu, ktoré sa tematicky orientujú na právny štát. Naopak, znížil sa počet zdrojov zameraných na hodnoty demokracie a občianstva, zmena o 4% z celkového počtu a hodnoty slobody, zmena o 7 % z celkového počtu.

Z analýzy zisťujeme, že pribudli publikácie a materiály, ktoré sa obsahovo viažu na práva detí, seniorov, marginalizovaných skupín či správy o činnosti verejného ochrancu práv. Rovnako, pribúdajú zdroje tematicky orientované na medzinárodné právo, funkcie európskych inštitúcií, európsku legislatívu a i. Túto skutočnosť považujeme za dôvod rastu hodnoty právneho štátu v skúmaných zdrojoch.

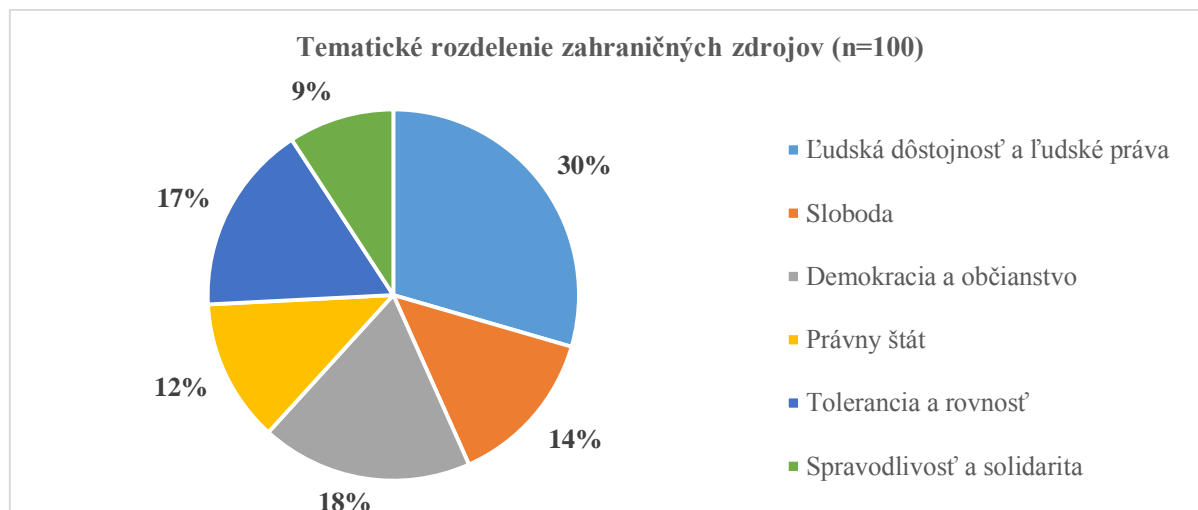
Napriek nízkej časovej dotácii predmetov sa venuje priestor aj problematike európskych hodnôt. Vyučujúca pôsobiaca na strednej škole potvrdila, že v rámci náuky o spoločnosti s týmito hodnotami pracuje. V prvom ročníku v rámci tematického celku dôstojnosť ľudskej osobnosti a v druhom ročníku v rámci celku zameraného na etické hodnoty demokratického

občianstva. So študentami sa venuje hlavne témam tolerancie, diskriminácie, stereotypov a predsudkov, slobody a zodpovednosti, ako aj riešeniu konkrétnych prípadov porušovania ľudských práv, ktoré sa riešili na európskom súde (aj s procesom správneho postupu dovolania sa nápravy). Taktiež, diskutujú o princípoch tolerancie a rovnosti pri témach zameraných na LGBT komunitu, rodovú rovnosť, migráciu, extrémizmu či účasti mladých ľudí vo voľbách. Takýto proaktívny prístup zo strany pedagógov vo vzťahu k rozširovaniu tém výučby hodnotíme pozitívne.

Medzi zdroje, ktoré prierezovo zachytávajú všetky sledované európske hodnoty zaradujeme publikáciu KOMPAS - Manuál výchovy a vzdelávania mládeže k ľudským právam (B. Oliveira, et al., 2008). Publikácia ponúka súhrn teórie a podporných materiálov, pričom zahŕňa rôzne výučbové aktivity. Tematicky sa zameriava na oblasti ľudských práv, demokracie, občianstva, nástrahám diskriminácie a xenofóbie, vzdelanie, životné prostredie, rovnosť mužov a žien, globalizáciu, zdravie, bezpečnosť, médiá, mier a násilie, chudobu, sociálne práva, šport a i. Ide o komplexný prehľadový materiál.

V poslednom období sa do popredia dostáva téma multikulturalizmu a interkultúrneho vzdelávania. Študenti sa oboznamujú s pojmami ako kultúra, enkulturácia, akulturácia, multikulturalizmus, sociokultúrne skupiny, subkultúry, kultúrna identita, predsudky, stereotypy, modely spolužitia kultúr alebo kultúrne konflikty. Práve pochopenie týchto pojmov ich vedie k rozvoju princípu tolerancie a rovnosti. Pričom, pri výučbe sa kladie dôraz na aspekty medzikultúrnej výchovy, uvedomovanie si a odstraňovanie predsudkov a stereotypného myslenia, rasizmu, diskriminácie, posilňovanie sociálnej spravodlivosti a náboženskej tolerancie. Výučbové materiály sú z tohto dôvodu často doplnené aj o podporené materiály, odkazy prípadne informácie prístupné online.

Uvedené potvrdzuje aj nami oslovení spolupracovníci z praxe, ktorí sa vyjadrili, že od vstupu do Európskej únie najviac prispela k občianskej edukácii mládeže digitalizácia. Ďalšou využívanou a pozitívne hodnotenou formou občianskeho vzdelávania je podieľanie sa na diskusiách, besedách, exkurziách, prednáškach a i. Pre študentov je zaujímavá napríklad živá knižnica, vytvorená organizáciou Amnesty International Slovensko. Študenti môžu viesť dialóg so „živými knihami“, teda osobami, ktoré zastupujú jednotlivé menšiny a dozvedieť sa ich životné príbehy. Rovnako tak, spolupracovníci hodnotia ako prínosné besedy a diskusie s hosťami z marginalizovaných skupín prípadne prostredníctvom prerozprávania a zdieľania príbehov z obdobia vojny či inej hraničnej celospoločenskej udalosti.

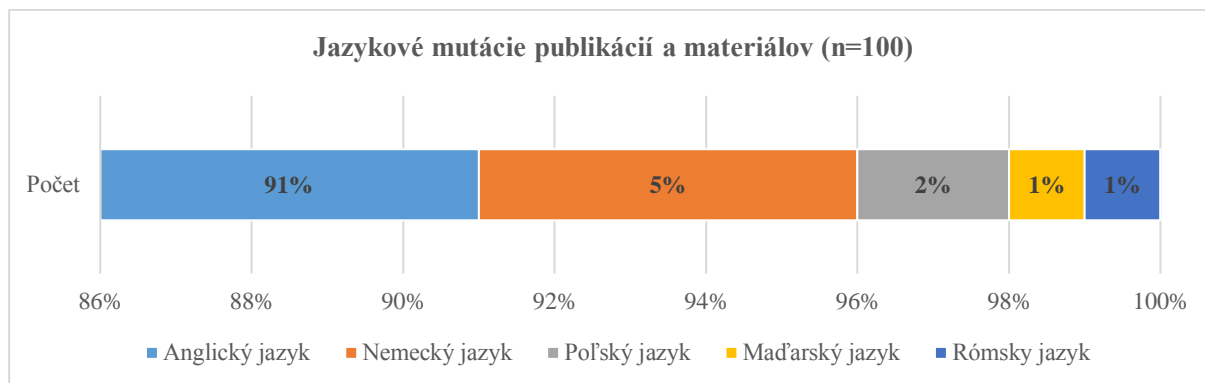

Graf 3 Tematické rozdelenie skúmaných zahraničných publikácií a materiálov (v percentách)
Zdroj: vlastné autorské spracovanie (2021)

Rozšírenie možností v oblasti občianskej edukácií mládeže ponúkajú aj zahraničné publikácie a materiály, ktoré môžeme vnímať ako doplnkový zdroj výučby. Prehľad skúmaných zdrojov uvádzame v Prílohe 2. V grafickom zobrazení (Graf 3) uvádzame ich tematické zameranie. Opätovne môžeme konštatovať, že najväčší podiel zdrojov (n=64) je zameraný na ľudskú dôstojnosť a ľudské práva. Táto problematika je úzko prepojená aj s princípom tolerancie a rovnosti, či už vo vzťahu k cudzincom alebo vo vzťahu k ženám a ich právam. Najširší rozsah materiálov orientovaných na túto oblasť ponúka organizácia Amnesty International.

Druhou najčastejšou tematikou uvádzanou v publikáciách a materiáloch je demokracia a občianstvo (n=40) a následne tematika zameraná na princípy tolerancie a rovnosti (n=36). Táto problematika je vhodne rozpracovaná napríklad v publikácií *Compasito* (Flowers, et al., 2009), ktorú vydala Rada Európy. Publikácia je v anglickom jazyku a je určená mladším študentom vo veku 7 – 13 rokov. Jej cieľom je vzdelávať deti o európskych hodnotách, demokracii, občianstve, ale aj princípoch rovnosti a tolerancii. Táto publikácia obsahuje 42 praktických úloh a cvičení určených pre výchovu detí v mladšom veku. Publikácia sa dá využiť pri formálnom ako aj neformálnom vzdelávaní mládeže.

Z hľadiska širokého tematického zamerania dávame do pozornosti publikáciu *The politics of diversity in Europe* (Titley, Lentin 2008). Publikácia je zostavená formou zbierky článkov na tému rôznorodosti, ľudských práv a participácie, pričom zachytáva poznatky o potrebách a životnom štýle mladých ľudí v dnešnej Európe. Zdieľanie pohľadov mladých Európanov na rôzne témy, napríklad kultúrnu diverzitu, môže byť poučné aj pre slovenskú mládež.

Graf 4 Dostupné jazykové mutácie skúmaných zahraničných publikácií a materiálov (v percentách)

Zdroj: vlastné autorské spracovanie (2021)

Pri skúmaní jazykových mutácií zisťujeme, že prevažná väčšina skúmaných zahraničných publikácií a materiálov je v anglickom jazyku (n=91). Pozitívne hodnotíme, že pri analýze sme sa stretli aj s publikáciou v rómskom jazyku a maďarskom jazyku ako aj materiálmi, ktoré boli vyhotovené v poľskom jazyku. Aj vďaka týmto zdrojom má mládež možnosť občiansky sa vzdelávať napríklad v rodnom jazyku.

V závere analýzy zisťujeme, že v skúmaných zdrojoch využívaných na občiansku edukáciu mládeže sa európske hodnoty vyskytujú, avšak často v individuálnom, lokálnom a národnom kontexte (t. j. život jednotlivca, komunity, krajiny). Do veľkej miery abstrahuje výučba zameraná na európske občianstvo, kultúru či identitu. Výučba o európskom priestore sa zameriava podľa schválených a predpísaných osnov len na úlohy a činnosti legislatívnych a výkonných orgánov Európskej únie.

Po vstupe Slovenska do Európskej únie však pozorujeme zmenu v tematickom zameraní zdrojov, najmä vzrast dominancie témy právneho štátu. Na základe celkového hodnotenia skúmaných publikácií a materiálov (n=298) konštatujeme, že dominantné postavenie majú hodnoty právneho štátu a ľudskej dôstojnosti a ľudských práv. Pozitívne hodnotíme, že skúmané zdroje neslúžia len na teoretické vymedzenie, ale obsahujú aj aplikačné a praktické úlohy, ktoré môžu slúžiť na zjednodušenie pochopenia občianskej edukácie.

Zastávame názor, že rast demokratických a občianskych hodnôt v spoločnosti je založený na občiansky edukovanej mládeži. Práve vzdelanie v tejto oblasti môže viesť k aktivizácii a občianskej participácii. Prejavom uvedeného je záujem o angažovanie sa na veciach verejných ako aj účasť na rozhodovacích procesoch. Dôsledkom občianskeho vzdelania je tiež vybudovanie aktívneho občianstva a prípadný posun na úroveň európskeho aktívneho občianstva.

Zdroje

- [1] AMNESTY INTERNATIONAL SLOVAKIA. 2018. Živá knižnica. [online] In *Amnesty International Slovakia*. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete: <https://www.amnesty.sk/zive-kniznice-projektu-start-the-change-na-skolach-po-celom-slovensku/>
- [2] BÉNARD, J. 1989. *Veřejná ekonomika I*. 1. vyd. Praha: Ekonomický ústav ČSAV, 1989. 430 s. ISBN 0-02-074690-3.
- [3] BENČO, J., KUVÍKOVÁ, H. et al. 2011. *Ekonomika verejných služieb*, 1. vyd., Zvolen: Bratia Sabovci, s. r. o., 2011. 334 s. ISBN 978-80-557-0323-7.
- [4] BIELIKOVÁ, M. 2017. Ľudské práva vo výchovnovzdelávacom procese školy (názory učiteľov základných a stredných škôl). [online] In *Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky*. Bratislava: CVTISR, 1 – 47 p. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: https://www.cvtisr.sk/buxus/docs//prevencia/ludske_prava/publ.LP-ucitel.pdf
- [5] BROWN, C. V., JACKSON, P. M. 1990. *Public Sector Economics*. 3. vyd. Oxford: Martin Robertson. 1990. 382 s. ISBN 978-06-3114-588-2.
- [6] BRUNCKO, M. 2011. MINERVA 2.0 – Slovakia into the first league. [online] In *International Conference on Emerging eLearning Technologies and Applications*. [cit. 2019-01-02]. Dostupné na internete: http://www.iceta.sk/archive/2011/proceedings/iceta2011_bruncko.pdf
- [7] BURJAN, V. FTÁČNIK, M. JURÁŠ, I. VANTUCH, J. VIŠŇOVSKÝ, E. VOZÁR, L. 2017. Učiace sa Slovensko. In *MŠVVaŠ SR*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: https://www.minedu.sk/data/files/6987_uciace_sa_slovensko.pdf
- [8] DEMBÉLÉ, M., LEFOKA, P. 2007. Pedagogical Renewal for Quality Universal Primary Education: Overview of Trends in Sub-Saharan Africa. In *International Review of Education*. Vol. 53, No. 5-6, pp.15-24. ISSN 0020-8566. DOI: 10.1007/s11159-007-9066-8
- [9] FLOWERS, N., et al. 2009. *Compasito*. 2. vyd. Strasbourg: Council of Europe. 308 s. ISBN 978-92-871-6369-1.
- [10] HUMAJOVÁ, Z., KRÍŽ, M., PUPALA, B., ZAJAC, P. 2008. *Vzdelávanie pre život. Reforma školstva v súvislostiach*. 1. vyd. Bratislava: IRESS, s. r. o., 2008. 58 s. ISBN 978-80-89121-12-0.
- [11] Charta základných práv Európskej únie. 2009. [online] In *European Union Agency for Fundamental Rights*. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete: <https://fra.europa.eu/sk/eu-charter>
- [12] KOCKA, M., SCHREIBER, B. 1979. *Ďalší rozvoj československej výchovno-vzdelávacej sústavy*. 1. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1979. 315 s. ISBN 2700-01-00020-90-32.
- [13] KORIMOVÁ, G., ŠTRANGFELDOVÁ, J. 2014. *Ekonomika sociálnych služieb*, 1. vyd.

- Košice: EQUILIBRIA, s. r. o., 2014., 184 s. ISBN 978-80-557-0741-9.
- [14] KOSO VÁ. B., PORUBSKÝ. Š. 2011. Slovenská cesta transformácie edukačného systému po roku 1989 na príklade primárneho vzdelávania a prípravy jeho učiteľov. In *Pedagogická orientace*. 2011. roč. 21 č. 1, s. 35 – 50. ISSN 1211-4669
- [15] KOŠTRNOVÁ, D. 2014. *Problematika šikanovania v školskom prostredí*. 1. vyd. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. 46 s. ISBN 978-80-565-0270-9.
- [16] KUREKOVÁ. L. 2010. Ľudský kapitál: Školstvo a vzdelávanie. [online] In *Správa o stave podnikateľského prostredia SR*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://docplayer.cz/57158253-Ludsky-kapital-skolstvo-a-vzdelavanie.html>
- [17] LERCH, M. 2020. Ľudské práva. [online] In *Informačné listy o Európskej únii*. 1 – 6 p. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU_5.4.1.pdf
- [18] MACHÁČEK, L. 2003. *MLádež, participácia, občianstvo, demokracia*. 1. vyd. Trnava: CERYS-FF UCM. 116 s. ISBN 80-89034-48-9.
- [19] MAJLINGOVÁ. Ľ. et al. 2002, *Verejné služby*, 1. vyd., Zvolen: Bratia Sabovci, s. r. o., 2002. 314 s. ISBN 80-8055-754-3.
- [20] MAURO. M., SEDANO. R. A. 2005. Educación: una cuestión de libertad. In *Estudios sobre Educación*. Vol. 8, No. 7, pp. 7-30. ISSN 578-7001.
- [21] MILÉNIUM. 2001. Národný program výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike na najbližších 15 - 20 rokov. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163357>
- [22] MŠVVaŠ SR. 2019. Celoživotné vzdelávanie. [online] In *MŠVVaŠ SR*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/celozivotne-vzdelavanie/>
- [23] MŠVVaŠ SR. 2019. Výchova a vzdelávanie na stredných školách. [online] In *MŠVVaŠ SR*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/vychova-a-vzdelavanie-v-strednych-skolach/>
- [24] NADÁCIA PRE OTVORENÚ SPOLOČNOSŤ. 2020. Výchova k občianstvu – podpora demokratického rozvoja na školách. [online] In *Nadácia pre otvorenú spoločnosť*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://osf.sk/vychova-k-obciansstvu-podpora-democratickeho-prostredia-na-skolach-otvorene-skoly/>
- [25] NEJEDLÝ. T. 2018. Žiakom stále predpisujeme encyklopedické vedomosti. In *Trend*. 2018. č. 2018/50. s. 50 – 53. ISSN 1335-0684.
- [26] NEMEC. J. 2000, *Verejná ekonómia*, 1. vyd., Zvolen: Bratia Sabovci, s. r. o., 2000. 114 s. ISBN 80-8055-385-8.
- [27] NÚCEM. 2003. Národná správa PISA 2003. [online] In *NÚCEM* [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: www.nucem.sk/sk/filemanager/download/2620/3/narodna-sprava-pisa-2003
- [28] NÚCEM. 2006. TIMSS 2003 – Národná správa. [online] In *NÚCEM* [cit. 2020-10-11].

- Dostupné na internete: https://www.nucem.sk/dl/3432/Kuraj-Stopkova_Narodna_sprava_TIMSS2003.pdf
- [29] OBČAN, DEMOKRACIA A ZODPOVEDNOSŤ. 2019. Výročná správa 2019. [online] In *Občan, demokracia a zodpovednosť*. 14 p. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <http://odz.sk/o-nas/z-historie-zdruzenia/vyročne-spravy/>
- [30] OLIVEIRA, B. et al. 2007. *KOMPAS - Príručka výchovy a vzdelávania mládeže k ľudským právam*. 1. vyd. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR. 416 s. ISBN 92-871-4880-5.
- [31] OSBORNE. S. 2013. *Handbook of innovation in public services*, 1.vyd., Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2013. 405 s. ISBN 978 – 19-498-0974-0.
- [32] PAŘÍZEK. V. 1991. *Obecná pedagogika*. 1. vyd. Praha: SPN. 1991. 71 s. ISBN 80-7066-339-1.
- [33] PETLÁK. E. 1997. *Všeobecná didaktika*. 1. vyd. Bratislava: IRIS. 1997. 276 s. ISBN 80-88778-49-2.
- [34] PISA. 2003. Learning for Tommorrow's World – Results from PISA 2003. [online] In *OECD*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete v pdf: <https://www.oecd.org/education/school/programme-for-international-student-assessment/pisa/34002216.pdf>
- [35] PLAVČAN. P. 2005. *Slovenské školstvo na prahu nového storočia*. 1. vyd. Bratislava: PARASLINE, s. r. o., 2005. 64 s. ISBN 80-85756-95-1.
- [36] SHAH, A. 2005. *Public Services Delivery*, 1. vyd., Washington: The World Bank, 2005. 262 s. ISBN 978-08-213-6140-5.
- [37] SLOV-LEX. 1992. *Ústava Slovenskej republiky*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/20170601>
- [38] SLOV-LEX. 2002. *Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/131/20160101>
- [39] SLOV-LEX. 2009. *Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2012/315/20130101>
- [40] SMETANA, J., VEREŠPEJOVÁ, D. 2017. *(Ne)bezpečne v sieti*. 1. vyd. Prešov: Centrum pre podporu neformálneho vzdelávania. 13 s.
- [41] SNYDER, L. G., SNYDER, M. J. 2008. Critical Thinking and Problem Solving Skills. In *The Journal of Research in Business Education*, Vol. 50, No. 2, pp. 90 – 99. ISSN 1940-3356.
- [42] STRECKOVÁ. Y. MALÝ. I. 1998. *Veřejná ekonomie pro školu i praxi*. 1. vyd.. Brno: Computer Press, 1998. 214 s. ISBN 80-7226-112-6.
- [43] ŠTATNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. 2011. *Rámcové učebné plány: Občianska náuka*. .

- [online] In *Štátny pedagogický ústav*. 1 – 17 p. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/obcianska_nauka_isced2.pdf
- [44] ŠTÁTNY PEDAGOGICKÝ ÚSTAV. 2017. Štátny vzdelávací program. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.statpedu.sk/sk/svp/statny-vzdelavaci-program/>
- [45] ŠVEC. V. 1995. *Teorie v pedagogické praxi, praxe v pedagogické teorii v učiteľském studiu*. 1. vyd. Brno: Paido, 1995. 170 s. ISBN 80-901737-1-3.
- [46] TITLEY, G., LENTIN, A. 2008. *The politics of diversity in Europe*. 1. vyd. Strasbourg: Council of Europe. 199s. ISBN 978-92-871-6171-0.
- [47] TRANSPARENCY INTERNATIONAL SLOVAKIA. 2019. Výročná správa 2019. [online] In *Transparency International Slovensko*. 25 p. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete: https://transparency.sk/wp-content/uploads/2020/05/Vyrocná_správa_Transparency_International_Slovensko_2019.pdf
- [48] VIŠŇOVCOVÁ, Z. 2004. Rozvoj školstva na území Slovenska. [online] In *História*. [cit. 2020-05-10]. Dostupné na internete: <http://historia.szm.com/dejiny skolstva/vseobecne.htm>
- [49] ZÁKONY PRE ĽUDÍ. 2008. *Zákon č. 245/2008 Z. z. zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>
- [50] ZÁKONY PRE ĽUDÍ. 2008. *Zákon č. 245/2008 Z. z. zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>
- [51] ZEMANOVÁ, V. 2009. Vývoj ekonomiky Slovenskej republiky. [online] In *Univerzita Pardubice*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/34375/ZemanovaV_Vyvoj%20ekonomiky_JS_2009.pdf?sequence=1
- [52] ZIMENOVÁ, Z. 2011. Reformu školstva brzdia systémové prekážky. [online] In *Nové školstvo*. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: <http://www.noveskolstvo.sk/article.php?532>
- [53] Zmluva o Európskej únii. 1992. [online] In *Úradný vestník Európskej únie*. 1 – 34 p. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0011.02/DOC_1&format=PDF

Zoznam príloh

Príloha 1 Analýza slovenských a českých zdrojov využívaných pre výučbu občianskeho vzdelávania mládeže.....	38
Príloha 2 Analýza zahraničných zdrojov využívaných pre výučbu občianskeho vzdelávania mládeže.....	43

Názov publikácie	Rok vydania	Ľudská dôstojnosť a ľudské práva	Sloboda	Demokracia a občianstvo	Právny štát	Tolerancia a rovnosť	Spravodlivosť a solidarita	Názov publikácie	Rok vydania	Ľudská dôstojnosť a ľudské práva	Sloboda	Demokracia a občianstvo	Právny štát	Tolerancia a rovnosť	Spravodlivosť a solidarita
ABC feminizmu	2004					x	x	Polícia a Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	1999	x	x	x			
Advokát pred európskymi súdmi	2004	x			x			Polícia a ľudské práva (európsky koncept)	2000	x	x	x			
Afganistan známy-neznámy	2002		x					Postav sa za ľudské práva TERAZ! (slovenská verzia videokazety)	1995	x			x		
Ako môže hlas občanov presadiť zmenu legislatívy	2002	x		x				Postavenie ombudsmana v demokratickom a právnom štáte.	2004	x		x	x		
Ako podávať sťažnosti na Európsky súd pre ľudské práva - otázky a odpovede, Dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd ako bol zmenený Protokolom č. 11	1999	x						Práva a slobody národnostných menšín september 2008 (PDF) Informačný bulletin	2008	x			x	x	
Aktuálne otázky ochrany základných ľudských práv a slobôd v SR	2008	x		x		x		Práva detí jún 2007 (PDF) Informačný bulletin	2007	x					
Album ľudských práv	1995	x			x			Práva dieťaťa a ich ochrana	2004	x			x		

Album ľudských práv - Metodická príručka	1996	x			x			Práva dieťaťa v dokumentoch	1998	x			x		
Analytická štúdia v rámci projektu: "Vytvorenie národných indikátorov v oblasti chudoby a sociálneho vylúčenia a návrh spôsobu zabezpečenia ich pravidelného monitorovania"	2008					x	x	Práva seniorov september 2007 (PDF) Informačný bulletin	2007	x				x	
C'est la vie...	-		x				x	Právne aspekty boja proti medzinárodnému terorizmu	2006	x			x		
CPT v skratke	-	x						Právo detí na životnú úroveň potrebnú pre ich telesný, duševný, mravný a sociálny rozvoj	2005	x					x
Človek a jeho práva - medzinárodná úprava ochrany ľudských práv	1994	x						Právo na informácie-výklad k zákonu o slobodnom prístupe k informáciám	2006				x		
Čo (ne)vieme o diskriminácii	2008			x	x	x		Právo na majetok - Sprievodca na aplikáciu článku 1 Protokolu č. 1 k Európskemu dohovoru o ľudských právach - Príručka ľudských práv č. 4	2006	x					
Čo (ne)vieme o diskriminácii	2006						x	Právo na slobodu prejavu - Sprievodca na aplikáciu článku 10 Európskeho dohovoru o ľudských právach - Príručka ľudských práv č. 2	2007	x			x		

Čo nie je tajné je verejné-ako používať zákon o slobodnom prístupe k informáciám	2001	x	x					Právo na spravodlivý proces-príručka ľudských práv č. 3	2001	x			x		
Čo nie je tajné je verejné-ako používať zákon o slobodnom prístupe k informáciám	2000	x	x					Právo na spravodlivý súdny proces - Sprievodca na aplikáciu článku 6 Európskeho dohovoru o ľudských právach - Príručka ľudských práv č. 3	2006	x					
Deti a protispoločenská činnosť	2007		x	x	x	x		Predchádzajme intolerancii výchovou k dodržiavaniu ľudských práv	2005	x		x			
Deti cudzincov vo výchovno-vzdelávacom procese z hľadiska dodržiavania ľudských práv a práv detí	2005	x			x	x		Prevenia zlého zaobchádzania	-		x	x			
Detskí ombudsmeni december 2008 (PDF) Informačný bulletin	2008	x				x		Príručka podnikania neziskových organizácií	2001			x	x		
Do Európy hrou	2001		x	x			x	Prvé kroky pri výchove k ľudským právam	1998	x					x
Dobrovoľníctvo a právna úprava	2008		x	x				První kroky-metodická příručka pro výchovu k lidským právům	-	x				x	x
Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd	2001	x						Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva - Právo na spravodlivé řízení a další procesní práva	2006	x			x		
Domáce násilie III	2004	x	x					Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva	1999 - 2009	x			x		

Encyklopédia medzinárodných organizácií	1997			x	x		x	Překročit zdi-Lidé ze Stolpina si berou na starost svou komunitu	1998			x		x	x
Etnicita ako štatistický ukazovateľ pri monitorovaní životných podmienok a diskriminácie	2008						x	Přiblížte studentum oběti romského holocaustu	-	x				x	
Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania	-	x						Rada Európy - 800 miliónov Európanov - Ľudské práva	2006	x			x		
Európsky dohovor o ľudských právach - východiskové body pre učiteľov, súbor pracovných listov	2001	x						Rada Európy 800 miliónov Európanov	2001		x	x	x		
Európsky dohovor o ľudských právach a slobodách - obmedzenie slobody v demokratickej spoločnosti / European Convention on Human Rights and Restrictions of Freedom in a Democratic Society - bilingual publication (zborník zo seminára, Bratislava, 25-27 September 1996)	1996	x						Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike	2005	x				x	
Európsky dohovor o ľudských právach a slobodách-obmedzenia slobody v demokratickej spoločnosti	1997	x	x					Rasovo motivovaná trestná činnosť-prístup metropolitnej polície Londýn	2001		x	x		x	
Európsky rok medzikultúrneho dialógu 2008	2008		x	x				Reprodukčné práva žien-vybrané texty	2002	x				x	

Evropská úmluva o lidských právech a Česká republika - Judikatura a řízení před Evropským soudem pro lidská práva	2003	x			x			Riešenie konfliktov-príručka pre pedagógov a pracovníkov s mládežou	2001		x			x	x
Historie trestu smrti-Dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost'	1998	x				x		Rovnaký prístup Rómov ku kvalitnému vzdelávaniu	2007					x	x
Hlasy žien-aspekty ženskej politiky	2002				x		x	Rovnosť príležitostí občanov so zdravotným postihnutím a sociálne partnerstvá pre monitoring a odstraňovanie diskriminačných fenoménov na trhu práce	2006		x			x	x
Hlavné myšlienky kampane Rady Euópy na boj proti násiliu na ženách vrátane domáceho násillia	2007	x					x	Rozhovory na tému ako pomôcť rozvoju demokracie	1996		x	x			
Chudoba a sociálne vylúčenie starších občanov	2008				x		x	Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - CD-ROM s elektronickou verziou publikovaných prekladov	2007	x			x		x
Inštitucionálne dilemy pri zabezpečení verejných služieb	2006				x		x	Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Článok 10 "Sloboda prejavu"	2004	x			x		
Interaktívni workshopy s tematikou lidských práv	-	x			x		x	Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Článok 3 "Zákaz mučenia"	2002	x					

Interkultúrne vzdelávanie I.	2002		x	x			x	Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Článok 5 "Právo na slobodu a bezpečnosť"	2003	x			x		
Interkultúrne vzdelávanie II.	2005		x	x		x	x	Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Článok 6 "Právo na spravodlivé súdne konanie" (2001)	2001	x					
Jeden svet na školách I.	2006	x	x	x		x		Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Článok 8 "Právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života"	2002	x					
Jeden svet na školách I.; II.; III.	2009		x			x	x	Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Rokovací poriadok ESLP - Rules of Court	2004	x			x		
Jeden svet na školách II.	2007		x	x		x		Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Výber z kľúčových rozhodnutí ESLP	2005	x			x		
Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva k vybraným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd	2001	x						Rozsudky a rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva - Výber z rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva o prijateľnosti sťažností týkajúcich sa Slovenska 1998 - 2002	2003	x			x		

Justičná revue	2000 - 2009	x			x			Rozsudky Veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva	2006	x			x		
Každý iný - všetci rovní, Prieskum názorov mladých ľudí pre potreby kampane	2006	x		x			x	Sbírka súdnych rozhodnutí a stanovisek: Výběr z rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva	1999 - 2009	x			x		
Každý iný všetci rovní	2006	x	x				x	Sedem rokov činnosti verejného ochrancu práv marec 2009 (PDF) Informačný bulletin	2009	x			x		
Klíč k posílení Integrační politiky obcí – sociální vyloučení Romů a česká společnost	2008		x	x			x	Slovník slovenského práva	2000	x					x
Komentár k vybraným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd	2007	x					x	Spoločne v ústrety rozmanitosti	2007		x			x	x
KOMPAS - Manuál výchovy a vzdelávania mládeže k ľudským právam	2008	x	x	x	x	x	x	Spoločne v ústrety rozmanitosti	2007		x			x	
Konať proti násiliu na ženách - druhé vydanie	2008	x					x	Spoluúčasť občanov so zdravotným postihnutím na odstraňovaní diskriminácie	2008		x		x	x	x
Konať proti násiliu na ženách a deťoch - prvé vydanie	2008						x	Správa o činnosti AI SK v roku 2003	2003		x	x			
Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže, vrátane rozvoja sš a vš vzdelávania	2004						x	Správa o diskriminácii lesbických žien, gejev, bisexuálov a bisexuálok na Slovensku	2002					x	

Krátky sprievodca Európskym dohovorum o ľudských právach	1999	x						Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v SR za rok 2008	2009	x			x	x	
Kronika Olympiády ľudských práv X. (téma: "Zastavme domáce násilie na ženách")	2008	x						Správa o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v SR za rok 2008	2009	x			x	x	
Kronika Olympiády ľudských práv X.(téma: "Kampaň každý iný, všetci rovní")	2007	x						Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2003 do 29. februára 2004	2004	x			x		
Kurikulum slovenských reálií pre deti cudzincov v SR - stredná úroveň	2008		x	x			x	Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2004 do 28. februára 2005	2005	x			x		
Ľudia ako my-Migration and asylum in the conditions of the Slovak republic	-	x	x					Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2004 do 31. augusta 2004	2004	x			x		
Ľudské práva	1999	x						Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2005 do 28. februára 2006	2006	x			x		
Ľudské práva - Vybrané rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva a súdov Európskych spoločenstiev	2008	x			x			Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2005 do 31. augusta 2005	2005	x			x		

Ludské práva a právny status na prelome tisícročí, Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 27.-29. apríla 1999 v Piešťanoch	1999	x				x	Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2006 do 28. februára 2007	2007	x			x		
Ludské práva a zručnosti potrebné na ich uplatnenie	2007	x			x		Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 1. marca 2008 do 28. februára 2009	2009	x			x		
Ludské práva na každý deň: Výsledky práce Rady Európy na poli ľudských práv	1998	x					Správa o činnosti verejného ochrancu práv za obdobie od 27. marca 2002 do 28. februára 2003	2003	x			x		
Ludské práva na prahu 21. storočia - Príspevky z konferencie ku Dňu ľudských práv - Štúdie a materiály - Zošit V.	2002	x					Spríevodca antidiskriminačným zákonom	2008		x	x		x	x
Ludské práva v súdnom konaní	1999	x			x		Spríevodca na aplikáciu článku 10 Európskeho dohovoru o ľudských právach - príručka ľudských práv č. 2	2004	x			x		
Ludské práva-výber dokumentov OSN	1991	x					Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení Zhrnutie-porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku	2007	x				x	

Malá multikultúrna kuchárka	2008					x	x	Stále segregovaní, stále v nerovnom postavení- porušovanie práva na vzdelanie rómskych detí na Slovensku	2007	x				x	
Medzinárodná ochrana národností, Európsky štandard v dokumentoch	1997				x	x		Stratení susedia - Zabudnutá história I.	2007	x				x	x
Medzinárodné otázky	2000		x	x				Stručný katalóg ľudských práv s námetmi na ich uplatnenie v škole	2005	x		x	x		
Medzinárodné a evropské právo ľudských práv	1997	x						Telo i duša-násilné sterilizácie a ďalšie útoky na reprodukčnú slobodu Rómov na Slovensku	2003	x	x			x	
Medzinárodný trestný súd na začiatku 21. storočia	2006				x			Trest smrti	1994	x					x
Mohlo by byť inak? Vybrané texty	2002		x	x			x	Trestnoprávne zásahy do základných ľudských práv a slobôd - Vystúpenie z vedeckej konferencie	1998	x					

Možnosť voľby-aspekty práv a zodpovednosti	2001				x		x	Účinné opravné prostriedky proti rozhodnutiam správnych orgánov a článok 26 Dohovoru o ľudských právach / Effective Remedies Against Administrative Decisions and Article 26 of the European Convention on Human Rights - bilingual publication (zborník zo seminára, Bratislava, 27-28 September 1995)	1996	x					
Multi-kulti na školách	2006							Úmluva proti mučeniu a jinému krutému, nelidskému či ponižujícimu zacházení nebo trestání	1993	x			x		
MultikulturArt - spoznaj kultúru menšín	2009		x	x		x		Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach	2000	x		x			
Multikultúrna výchova v škole	2008	x	x			x	x	Úvod do Európskeho dohovoru o ľudských právach	2000	x					
Mýty a predsudky	2005		x			x	x	Úvodné číslo apríl 2007 (PDF) Informačný bulletin	2007	x			x		
Mýty a predsudky-najčastejšie predsudky voči Rómom, Židom, homosexuálom, cudzincom a odpovede na ne	2005					x		Verejný ochranca práv a detskí ombudsmeni Jún 2009 (PDF) Informačný bulletin	2009	x			x		
Na ceste do Európskej únie-spríevodkyňa nielen pre ženy	2002		x			x		Verejný ochranca práv a súdy apríl 2008 (PDF) Informačný bulletin	2008	x			x		

Na ceste k rovnosti	2008	x		x				Verejný ochranca práv a územná samospráva jún 2008 (PDF) Informačný bulletin	2008	x			x		
Násilie na ženách-vybrané texty	2002		x			x		Volebné právo žien-vybrané texty	2002					x	x
Normy CPT (Európsky výbor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania)	-	x						Výchova k ľudským právam - Príručka pre učiteľov	1994	x		x	x		
Nové smery rozvoja a perspektívy rómskej národnosti v pluralitnej spoločnosti	2005		x			x	x	Výchova k tolerancii hrou	2007		x	x		x	x
Novinári a sloboda tlače v rozsudkoch Európskeho súdu pre ľudské práva	2003	x	x					Vyučovať a učiť sa na základe kultúrnych odlišností-Inštrukcie a stratégie pre výchovno-vzdelávacie inštitúty	-		x	x		x	
Občan a demokracia	1997		x	x				Vzdelávanie a uplatňovanie ľudských práv v rodinnom a školskom prostredí	2007	x					x
Občan a občianstvo	2001		x	x				Vzdelávanie a uplatňovanie ľudských práv v základných a stredných školách	2005	x					x
Občianska výchova pro 6.-9.ročník ZŠ	1994	x	x	x	x	x	x	Vzdelávanie a uplatňovanie ľudských práv žiakov základných a stredných škôl	2008	x					x

Odstránenie útlaku rozvedených otcov	2008						Vzdelávanie a uplatňovanie ľudských práv žiakov základných a stredných škôl z pohľadu učiteľa	2008	x							x
Ochrana detí pred telesnými trestami	2004	x		x			Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky, Zv. 1	1999	x							
Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv)	2003	x			x		Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky, Zv. 2	1999	x							
Ochrana ľudských práv v Slovenskej republike 1993 - 2004 - Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie (Bratislava, 20.5.2004)	2004	x			x		Základné princípy Červeného kríža a Červeného polmesiaca	-				x				
Ochrana ľudských práv v Slovenskej republike prostriedkami vnútroštátneho a medzinárodného práva, Ako podávať sťažnosti Európskej komisii pre ľudské práva	1995						Základy európskej ochrany ľudských práv, Zv. 1	2001	x							
Ochrana práv osôb, ktorých osobná sloboda bola obmedzená	2006	x			x		Zážitkové vyučovanie náuky o spoločnosti a občianskej náuky	1999	x	x	x	x				
Ochrana základných práv a slobôd pri uplatňovaní trestného práva	2005	x			x		Zdravotné postihnutie a diskriminácia	2006						x		x
Olympiáda ľudských práv príručka pre učiteľov	2006	x					Zhromaždenia	2006	x			x				

Orgány ochrany práv a slobôd december 2007 (PDF) Informačný bulletin	2007	x			x			Zlatý poklad - film	-					x	x
Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005- 2006	2006		x		x			Zrelosť na reformu-Zastaviť obchodovanie Slovenska so zbraňami s porušovaním ľudských práv	2004	x			x		
Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005- 2006	2006		x		x			Ztratení a zabudnutí (Rómovia)	2002		x			x	
Po škole - film	-					x	x	Živé knihy alebo Nechajme knihy rozprávať	2008					x	x
Podoby diskriminácie-Participácia Slovenska na európskom boji proti diskriminácii, rasizmu a iným formám intolerancie	2004	x			x	x		Život bez predsudkov	2006					x	x
Pojmy dobrého práva	2007	x			x										

Príloha 1 Analýza slovenských a českých zdrojov využívaných pre výučbu občianskeho vzdelávania mládeže
Zdroj. vlastné autorské spracovanie v spolupráci s oslovenými vzdelávacími inštitúciami (2020)

Názov publikácie	Rok vydania							Názov publikácie	Rok vydania						
		Lidská důstojnost' a ľudské práva	Sloboda	Demokracia a občianstvo	Právny štát	Tolerancia a rovnosť	Spravodlivosť a solidarita			Lidská důstojnost' a ľudské práva	Sloboda	Demokracia a občianstvo	Právny štát	Tolerancia a rovnosť	Spravodlivosť a solidarita
A glimpse of hell-reports on torture worldwide	2004					x	x	China-Repression in the 1990s-A directory of victims	2000	x					
A global report from the Coalition to stop the use of child soldiers 2001	2004	x			x			Ich, rassist?	1995					x	x
All different, all equal education pack-ideas, resources, methods and activities for informal intercultural education	2002		x					International action on small arms 2005	2004		x	x		x	
All different, all equal-Domino a manual to use peer group education as a means to fight racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance	2002	x		x				International Council Meeting Dakar 2001- International issues	2008	x	x				
Amnesty International Annual Review 2001	1999	x						It's in our hands-Stop violence against women	2007	x				x	
Amnesty International Handbook	2008	x		x		x		Jagoda	2004			x			
Amnesty International report 1985	1995	x			x			Kosovo-After tragedy, justice?	1998		x	x		x	x
Amnesty International report 1993	1996	x			x			Kosovo-Which way now?	2007		x	x		x	
Amnesty International report 1996	2008					x	x	Like water on stone-the story of Amnesty International	2006					x	x
Amnesty International report 1997	1999		x				x	Lives blown apart-Crimes against women in times of conflict	2005	x	x			x	

Amnesty International report 1998	2000	x						Love is love	2006		x	x		x	
Amnesty International report 1999	1999	x						Migration Trends in selected EU applicant countries - Slovakia	2006	x		x		x	
Amnesty International report 2000	2008			x	x	x		Mitgliederversammlung 2009	2007	x			x		
Amnesty International report 2001	2006					x		Narysuj mi prawa czlowieka	2001	x		x			
Amnesty International report 2002	2001	x	x					Österreich: Opfer oder verdächtige-Rassistische Diskriminierung im österreichischen Polizei- und Justizsystem	2006			x		x	x
Amnesty International report 2003	2000	x	x					Parliamentary observatory: small arms& light weapons control	2005	x			x		
Amnesty International report 2004	2007		x	x	x	x		Policing to protect human rights- A survey of police practise in countries of Southern African Development Community 1997-2002	-	x					
Amnesty International report 2005	2005	x			x	x		Rasism and the administration of justice	2001	x				x	
Amnesty International report 2006	2008	x				x		Realizing property rights	1998			x			x
Amnesty International report 2007	2001		x	x				Rights for all-USA	-	x					
Amnesty International report 2008	2008		x	x				Roma children still lose out- Segregation persists in slovak schools despite new law	2006	x	x	x			
Amnesty International report 2009	2001	x						Sa ulade, sa bijekhune Sajekharipe-phageripe e čačimasko e romane čhavorrengo karing o siklaripe ande Slovakia	1999 - 2009			x		x	
Amnesty International report 2009 pamphlet	2004	x	x					Saferworld Annual Report april 2000-march 2001	1998	x			x		

Applied Ethics in theory and practice	1997			x	x		x	Shattered Lives-the case for though international arms control	-				x		x
Assessing the feasibility, scope and parameters of an Arms Trade Treaty (ATT): an NGO perspective	2008					x	x	Shattered Lives-the case for though international arms control Summary	2006				x		x
Breaking the silence-Human rights violations based on sexual orientation	-	x						Small arms survey 2008 - risk and resilience	2001		x	x			x
Casualties of war-women's bodies, women's lives	2001	x						Still separate, still unequal-violations of the right to education of Romani children in Slovakia	2005		x	x		x	
Claiming rights and resources-Injustice, oil and violence in Nigeria	1996	x						Stopping the torture trade	2001	x	x	x			
Climate change and human rights-A rough guide	1997	x	x					Style manual	2002		x	x			
Closed doors-Iran's campaign to deny higher education to Bahá'ís	2008		x	x				Take a step to stamp out torture	2001					x	x
Compasito	2003	x			x			Taking control: The case for a more effective European Union Code of Conduct on Arms Exports	2007				x		
Compilation of Global principles for Arms Transfers	1998	x				x		Teaching human rights-practical activities for primary and secondary schools	2006	x		x			
Country study no. 1 - Negotiation of security issues in the Burundi peace talks	2002			x		x		The "For Diversity. Against Discrimination." information campaign	1996			x		x	

Country study no. 2 - Negotiation of security issues in Sudan's comprehensive peace agreement	2007			x		x		The Erased-organized innocence and the politics of exclusion	2007	x	x			x	
Country study no. 3 - Guns and violence in the El Salvador peace negotiations	2008			x		x	x	The impact of guns on women's lives	2004	x				x	
Crimes of hate, conspiracy of silence- Torture and ill-treatment based on sexual identity	2006			x	x			The politics of diversity in Europe	2002	x	x	x	x	x	x
Doing business in the Russian federation: The human rights approach	-	x		x	x			The torture reporting handbook	2003	x				x	
Don't judge a book by its cover	2002		x	x			x	The tragedy of slovak jews	2001		x				x
Effective remedies against administrative decisions and article 26 of the European convention on human rights	2005		x	x		x	x	Together against Torture-IRCT's Global Report on the UN International Day in Support of Victims of Torture - 26 June 2001	2002	x	x			x	
Emberi Jogok	2006	x	x	x		x		Truth and reconciliation: Obstacles and opportunities for human rights	2004	x					
End impunity-Justice for the victims of torture	2009		x		x	x	x	Tworzenie szkolnych grup Amnesty International	2005	x		x	x		

Fair trials manual	2007		x	x		x		Undermining global security - The European Union´s arms exports	2003	x			x		
Freedom from fear no. 3	2001	x						Understanding policing-a resource for human rights activists	2006	x			x		
Handbuch mandat-intern nur für mitglieder	2000 - 2009	x			x			Václav Havel-ambassador of conscience	1999 - 2009		x	x			
Hidden scandal, secret shame-Torture and ill-treatment of children	2006	x		x		x		Vorstands-Handbuch	2009		x	x			x
How the European Union works-A citizen´s guide to the EU institutions	2006	x	x			x		Welcome to hell-Arbitrary detention, torture, and extortion in Chechnya	2000	x	x			x	
Human rights for human dignity-A primer on economic, social and cultural rights	2008		x	x		x		Wire april/may 2009	2007		x	x		x	
Human rights in Bangladesh 2000	2007	x			x			Wire february/march 2009	2007		x	x		x	
Challenging repression-Human rights defenders in the Middle East and North Africa	2008	x	x	x	x	x	x	Women at work: Preventing Gun Violence	2007			x		x	x
Child soldiers-Global report 2004	1999	x	x	x				Working with schools-handbook	2004			x			

Príloha 2 Analýza zahraničných zdrojov využívaných pre výučbu občianskeho vzdelávania mládeže
Zdroj. vlastné autorské spracovanie v spolupráci s oslovenými vzdelávacími inštitúciami (2020)